

each of the authors' outlook, furthermore, representing the general image of several particular types of people (women) belonging to a certain socio-historical epoch.

Keywords: *traditions, psychology, novelty / innovation, landscape, feminism, emancipation, prose.*

УДК 821.161.2 Шевченко Тарас

В. Гнатенко, завідувач навч. лабораторії шевченкознавства
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка
valentiskr@ukr.net

ТАРАС ШЕВЧЕНКО НА СТОРІНКАХ ЧАСОПИСІВ "РІДНИЙ КРАЙ" І "МОЛОДА УКРАЇНА"

Присвячено постаті Тараса Шевченка – "славному борцеві за правду і волю", якому відведено достойне місце на сторінках журналів "Рідний край" (1905–1916) з дитячим додатком "Молода Україна" (1908–1914), що виходили спочатку в Полтаві, далі в Києві і Гадячі. Тут друкувалися матеріали про Т. Шевченка різноманітних жанрів і тематики – поетичні твори Т. Шевченка, вірші-посвяти Т. Шевченку відомих і малознаних авторів, літературно-критичні розвідки, справа про збір коштів на спорудження пам'ятника Шевченку в Києві, відзначення Шевченкових роковин, інформація про вшанування пам'яті Поета на терені України й у світі тощо. Окремі лютьневі числа часописів були повністю присвячені пам'яті Т. Шевченка.

Значна роль у популяризації Шевченкового імені, в ушануванні його ролі в історії українського народу й увічненні пам'яті належить редактуру й видавцєві, письменниці Олені Пчілці. Розглядається зокрема шевченкіана Олени Пчілки.

Ключові слова: *Т. Шевченко, Олена Пчілка, часопис, "Рідний край", "Молода Україна", роковини, вшанування.*

Під час нетривалої політичної відлиги, що прийшла з революційними подіями 1905–1907 років у Російській імперії, пощавилась боротьба поневолених народів за національні права. На хвилі українського національного руху восени того ж року в Петербург з "Доповідною запискою" вирушила делегація визначних українських культурних діячів (від чернігівців – Ілля Шраг, від киян Володимир Науменко, Олена Пчілка від Волині, Микола Дмитрієв від Полтавщини) до прем'єр-міністра освіти С. Вітте щодо скасування Валуєвського циркуляру та Емського указу про заборону українського друкованого слова. 24 листо-

пада 1905 р. царська адміністрація змушена була прийняти "Тимчасові правила про друк".

Тоді ж з'явилася можливість легальних україномовних видань на Наддніпрянській Україні. В Лубнах почала виходити газета "Хлібороб", у Києві – щоденна газета "Громадська думка" (з вересня 1906 р. "Рада") і щомісячник "Нова Громада". У грудні 1905 р. в Полтаві вийшло друком перше число ілюстрованого тижневика з промовистою назвою "Рідний край". Його засновниками були письменники, члени Полтавської української громади – Григорій Коваленко, Панас Мирний, Сергій Черкасенко, Микола Дмитрієв (адвокат і лікар), Григорій Маркевич (видавець). Трохи згодом до них приєдналася й Олена Пчілка. "Нехай же колись не скажуть про нас, що ми проспали й сю велику добу: нехай батьки колись розкажуть дітям, а учителі навчатимуть у школах, як ми за волю боролися і волю здобували. "... Годи спати, прокидайтеся усі, хто живий, в кого серце б'ється. Вставайте, вже сходить сонце правди і волі!" [14, 2], – писалося в редакційній статті часопису.

Шістнадцятого травня 1907 р. місцева цензура заборонила "Рідний край" "за вредное направление", і полтавська редакція часопису мусила припинити своє існування. Тоді Олена Пчілка зважилась на громадянський і журналістський подвиг – продовжила видання в Києві самотужки (виходив з жовтня 1907 по серпень 1914 в Києві, з вересня 1914 по 1916 нерегулярно в Гадячі на Полтавщині). А від 1908 р. започаткувала ще й видання дитячого журналу "Молода Україна" як додаток до "Рідного краю". Через те, що передплатників було не більше 30–40 (багато хто боявся виписувати україномовний часопис), коштів на підготовку видання витрачалося втричі більше. Редакція містилась у київських помешканнях письменниці по тодішній вулиці Маріїнсько-Благовіщенській, 97, 101 і 115 (нині вул. П. Саксаганського).

Часопис "Рідний край" – національно-історичне явище суспільно-політичного і культурного життя українців у вітчизняній журналістиці першої половини ХХ ст. За влучним висловом П. Ротача, він творився "під знаком Великого Кобзаря". Гортаючи потерті, пожовклі від часу, майже не відомі широкому загалу названі часописи (відрадно зазначити: останнім часом про "Рід-

ний край" і "Молоду Україну" вийшли окремі статті, захищено кілька дисертаційних праць), не можна не помітити: все, що було пов'язане з Шевченковим ім'ям, інформувалося на його сторінках. З метою популяризації Шевченкового імені й увічнення його пам'яті тут представлена художня шевченкіана, літературно-критичні розвідки, тематика вшанування пам'яті Шевченка, Міжнародний конкурс на проект пам'ятника Шевченку в Києві і збір коштів на спорудження пам'ятника, дописи про рідних поета тощо. У розділі "Бібліографія" повідомлялося про нові видання творів Шевченка, зокрема, про перше повне видання "Кобзаря" за ред. В. Доманицького.

Помітне місце в часописі різних років займає поетична шевченкіана. Серед авторів відомі українські письменники і менш знані поети – Олекса Коваленко "У гостях на Шевченковій могилі" (1905, № 1); Христя Алчевська "На спомин Т. Шевченка" (1906, № 8), Петро Залозний "Тарасові" (1906, № 20, через цей вірш весь наклад часопису був конфіскований); Панас Мирний "На 46-ті роковини Шевченка", Грицько Гайдамака "На роковини Шевченка", Петро Загорисвіт "На спомин Шевченка" (всі три 1907, № 9); З. Ткаченко "В Шевченкове свято" (1907, № 10):

Олександр Кониський "Вийшов місяць на могилки....", Григорій Корнієнко "На спомин Т. Шевченка", Іван Левченко "На роковини Т. Шевченка" (всі три 1908, № 7), Валентин Війченко "Кобзарь Т. Шевченко" (1908, № 9); Людмила Волошко "Шевченкові" (1908, № 11), "До Кобзаря" (1911, № 11–12); Вельменко Л. "На вічний спомин Т. Шевченкові" (1909, № 5); Галя Кобзарівна "До Тараса Шевченка" (1909, № 7); Леся Українка "На роковини" ("Не він один її любив..."), Гопкало Антон "Т. Шевченкові", Яків Мамонтов "У великий день. 26 лютого 1911 р." (всі 1911, № 9); П. Селюта "Т. Шевченкові" (1911, № 11–12). Про поетичну шевченкіану Олени Пчілки мова піде нижче.

Спеціальний випуск восьмого числа "Рідного краю" за 1906 р. вийшов у художньому оформленні Григорія Коваленка під гаслом "На спомин великого борця за правду й волю Тараса Шевченка" з редакційною статтею "В 45 роковини смерті Тараса Шевченка". Тут надруковано вірш Христі Алчевської "На спомин Т. Шевченка", з прозової шевченкіани – перша частина

соціально-психологічного твору Панаса Мирного "Пригоди з "Кобзарем" ("Оповідання для дітей") про сприйняття творів Шевченка різними представниками суспільства в домі повітового судді. У цьому ж числі Грицько Коваленко подав історико-біографічну розвідку "З життя Тараса Шевченка" про місце і значення майстра пера в історії української літератури, поетичні твори якого назвав "великою святиною для кожного українця", з численними посиланням на рядки з "Кобзаря" (поезія "Мені однаково..." подається повністю); Г.Х. [Гнат Хоткевич] – літературний огляд "Киевская старина" про Т. Г. Шевченка"; М. Д. [Микола Дмитрієв] – спогади "Як справляли перші роковини смерті Шевченка харківські студенти", "Святкування Шевченка городами й земствами", відгук на бібліографічний показчик М. Комарова "Т. Шевченко в литературе и искусстве" (Одеса, 1903); Д. Д-ко [Дмитро Дорошенко] – "Інституції імені Шевченка (Наукове товариство імені Шевченка у Львові). Окремо нагадаємо дослідження О. Сластіона "Шевченко як маляр". Дописувач з с. Лисянки Максим Кучерявий розповів про Шевченкових родичів, які проживають в селі Кирилівці. Є в 13-му числі за 1906 р. спогад М. Дмитрієва "Святкування 45 літніх Шевченкових роковин у Полтаві" за участю М. Кропивницького. Бачимо в 34 числі того ж року передрук з "Літературно-наукового вісника" (1906, т. 35) замітки "Докінчення поеми "Іван Гус" або Єретик" з текстом, в якій ідеться про знайдену в архіві Третього відділу завершення автографа поеми "Єретик".

Дев'яте лютневе число "Рідного краю" за 1907 р. також повністю присвячене Шевченковим роковинам. Відкривається передовою статтею Олени Пчілки "46-ті роковини смерті Шевченка" і поезією Панаса Мирного "На 46-ті роковини Т. Г. Шевченка". Подається невеличка стаття "Прометей України" за підписом Запорожець Л-К. Наступні сторінки – поезії Олени Пчілки "До Кобзаря", Г. Гайдамаки, П. Загорисвіта, З. Ткаченка (названі вище). Подається портрет Т. Шевченка роботи М. Гаврилка, малюнок О. Сластіона "Шевченкова могила". У рубриці "Бібліографія" – замітки про повне видання "Кобзаря" Т. Шевченка за редакцією В. Доманицького – "Кобзарь" Т. Шевченко, 1907 р."

3-й П., "До повного видання "Кобзаря" (Власні рукописи Шевченка – у схові) М. Оленина.

Як відомо, у вересні 1904 р. Золотоніське, а за ним і Полтавське земства почали збір коштів на зведення пам'ятника Шевченку в Києві. До цієї благородної ініціативи приєдналася і київська Міська дума та інші земства. Всеукраїнську справу підтримали українські часописи, зокрема "Рідний край". На шпальтах журналу постійними були такі рубрики – "Справа збудування пам'ятника Шевченку в Києві", "Жертви на пам'ятник Шевченку", "Святкування пам'яті Шевченка", "На пам'ятник Шевченкові" та ін. Регулярно відводилась інформація про роботу конкурсної комісії щодо проектів пам'ятника Шевченку в Києві, дописи про збір коштів на пам'ятник як приватними особами, так і благодійними заходами, про нові видання Шевченкових творів, зокрема про підготовку першого в Росії повного видання "Кобзаря". Подавались скульптурні постаті Шевченка, відомості про рідних поета тощо. Характерною прикметою часопису було широке висвітлення хроніки пошанування пам'яті "славутнього батька українського" на терені України та за її межами, зокрема переселенцями-українцями у Владикавказі, Кутаїсі, Харбіні. Часопис інформував читачів про нові книжкові видання – "До справи побудови пам'ятника Шевченкові" Г. Коваленка-Коломацького, "Шевченків "Кобзар" на селі" Б. Грінченка. Подавались оголошення про продаж портретів Т. Шевченка в книгарнях Києва і Полтави. У часописі № 40 за 1910 р. з'явилася замітка про "Товариство для догляду могили Т. Шевченка" в Києві, яке мали намір заснувати члени Старої громади на чолі з В. Науменком (влада відмовила у Статуті).

Знаходимо в "Рідному краї" (1909, № 38) лист О. Сластіона до редакції часопису під назвою "Шевченкове малювання". Це було перше оприлюднене повідомлення про місце перебування з описом тоді ще досі невідомих 8 акварельних портретів родини Катериничів, що їх виконав Шевченко в селі Марківцях на Чернігівщині, з яких п'ять портретів експонувалися 1911 р. на виставці в київському Міському музеї. Український живописець і мистецтвознавець Опанас Сластіон – один із найкращих ілюстраторів "Кобзаря" Т. Шевченка, зокрема поеми "Гайдамаки".

Його малюнки "Дід Шевченків розповідає про гайдамаччину" до поеми "Гайдамаки", "Могила Шевченка під Каневом", "Кобзареві мрії", "Шевченко в домовині", "Козак з бандурою" використано в оформленні часопису "Рідний край". Рекламувалася також поштова листівка "Жертвуйте на пам'ятник Шевченкові" (1908), виготовлена О. Сластіоном на замовлення Полтавської земської управи. Варто зазначити, що на сторінках часопису "Рідний край" друкувалися важливі наукові праці О. Сластіона "Мелодії українських дум і їх записування" та "Записування дум на фонографі" (1909).

У сьомому числі "Рідного краю" за 1909 р. друкувалася "Промова, виголошена д. Миколою Міхновським у Харкові 19 березня 1908 р. на святі в честь Тараса Шевченка". Промовець наголосив, що Шевченко як великий духовний вождь нації понад усе ставив свободу рідної країни і до кінця свого життя вірив в його щасливу будучину. З інших матеріалів на сторінках часопису – "Шевченкове малювання" Стороннього (1911, № 9/10), "Шевченкове свято в школі (Із щоденника учительки недільної школи)" Христини Алчевської (1912 № 3) та ін.

Більш детальноше зосередимося на шевченкіані Ольги Петрівни Косач, званої в літературі як Олена Пчілка. Ця мужня безкомпромісна жінка (коли йшлося про українські справи) доклала багато зусиль, аби в часи "бездержавності національної" публічно заявити: "Будемо ставити найпершим завданням ширити між українцями національну свідомість [...]. Лише той подоланий, хто вже зовсім опустив руки. Не стерли нас цілі віки зневаги, поневіряння. безправності національної, не вмруть українці й далі. Увесь народ не може "перевернутись", хоч і далі будуть калічити його душу в школі" [1, 3].

Чи не найбільше берегиня славетного роду Косачів-Драгоманових зробила для пошанування пам'яті Тараса Шевченка! Зразком української мови для Олени Пчілки була мова творів Тараса Шевченка. У передмові до своїх "Перекладів з Гоголя" (К., 1881) писала: "...навіть чи знайдемо в іншій літературі такий приклад, як мова творів Шевченка, котра при своїй високій талановитості власне підходить нехай до вищого, але все ж чисто народного складу мови, який знаходимо в поважних думках

народніх" [2, 17]. У ранній поемі Олени Пчілки "Козачка Олена" (К., 1883) помітний вплив Шевченкового романтичного стилю з народно-пісенною образністю.

Шевченкіана Олени Пчілки – це вірші-посвяти Т. Шевченку, публіцистичні, літературно-критичні статті, бібліографічні замітки, спогади, виступи на Шевченкових роковинах, підібрані нею різноманітні матеріали про Шевченка на сторінках часописів "Рідний край" і "Молода Україна" тощо. Цінним є розділ про вшанування пам'яті Т. Шевченка.

Ольга Петрівна Косач була ініціаторкою і учасницею Шевченкових роковин (родинних і громадських). У різні роки Шевченкові роковини влаштовувались здебільшого конспіративно невеликим гуртком у домівці якогось сміливого патріота. Про незабутні враження таких святкувань у Києві розповідала письменниця в лютневому числі "Рідного краю" у спогадах "Шевченкові роковини" (1907, № 9). Згадала Шевченківський вечір 1876 р. в помешканні пані Короткевої по вул. Жилянській (тоді це була околиця Києва) за участю М. Драгоманова (виголосив промову). Святкування Шевченкового дня в 1883 р. за участю артистів української трупи М. Заньковецької і М. Садовського проводилось у світлиці "Мінеральних вод" В. Качали. Того ж року Олена Пчілка і Микола Лисенко організували святкування Шевченкового дня дітьми в господі пані О. Цвітковської. Ольга Петрівна виступила тоді перед дітьми з рефератом про значення Т. Шевченка для України. Засвідчила письменниця і багатолюдне святкування Шевченкового дня 1898 р. в залі "Литературно-артистического общества" (тоді єдиний професійний осередок культури в Києві) з афішами і продажем квитків. Зі словом про Т. Шевченка виступив В. Науменко, читав Шевченкові твори М. Старицький. У концертній програмі керував хором М. Лисенко. Правда, дозвіл на впорядкування таких вечорів треба було брати у генерал-губернатора. У Київському літературно-артистичному товаристві відзначали шевченківські роковини кияни й 18 березня 1900 р. Збереглася світлина цього вечора, де на фоні портрета Т. Шевченка роботи І. Рєпіна Олена Пчілка стоїть біля кафедри (виступала з промовою). Серед учасників вечора – Михайло Старицький, Гнат Хоткевич, Микола Лисенко, Марія Старицька.

Як член Київського товариства "Українського клубу", головою якого був славетний Микола Лисенко, у 1909 р. Олена Пчілка виступила на Шевченківському святі з промовою "Пам'яті Т. Шевченка". Спробуймо уявити той шевченківський вечір і пройнятись тією атмосферою патріотично настроєної інтелігенції початку ХХ ст. Велика багатолюдна зала "Українського клубу" на Володимирській, 42. Портрет Т. Шевченка в рушнику. Біля нього старовинна бандура. Серед присутніх цвіт української інтелігенції: Микола Лисенко, Борис Грінченко, Іван Стешенко, Микола Біляшівський, Сергій Єфремов, Любов Яновська, Володимир Леонтович, Олександр Мишуга, Микола Садовський. Людмила Старицька-Черняхівська... Уявімо той душевний стан Олени Пчілки, коли вона говорила промову. Раділа, що "діждались ми змоги справляти в Києві свято пошанування його пам'яті у своїй хаті, в Українськiм товаристві", у своєму культурному осередку, де можуть прилюдно рідною мовою заявити про великого національного поета. Наголосила, що "в кожному творі, в кожному слові Шевченковому чуємо кобзаря-українця. Любов до України, любов рідного сина її, проймає всі твори його. Україну він становив понад все" [6, 2].

Про "Шевченків вечір київської "Просвіти" написала Олена Пчілка в "Рідному краї (1909, № 39), на якому вступне слово говорила Л. Старицька-Черняхівська. На сцені об'єднаний хор просвітянський і драматичного товариства М. Садовського. Лунав Лисенків марш "Вмер батько наш" на слова Лесі Українки. Декламував Шевченкові твори М. Кропивницький, співав студентський хор під орудою О. Кошиця.

У статті "Т. Шевченко й українські поети з народа" (1910, № 38) авторка наводить два вірші-посвяти Т. Шевченку, надіслані до редакції з далекого сибірського Наримського краю і Оленецької губернії, від полтавського селянина і катеринославського робітника. Олену Пчілку вражала ота "іскра Божа, іскра українського вогню" любові до України, яку запалив у їхніх душах Т. Шевченко. Високої оцінки надає Олена Пчілка Шевченковій поемі "Гайдамаки". яка "своїм змістом і висловом єсть один вибух гарячої крові з серця, немов з серця самого народа" [10, 3].

Як збиралися українці відзначити 50-ті Шевченкові роковин розповіла Олена Пчілка у статті "П'ятдесяті роковини смерті Т. Шевченка" (Рідний край. 1911, № 4). Спеціальний комітет на чолі з М. Лисенком готував у Києві урочисте зібрання й мистецький вечір в Оперному театрі, планував запросити і гостей з Галичини. Оскільки програму заходів було обмежено, "Український клуб" змушений був їх скасувати. Не відбулися й закладини пам'ятника Поетові. Повідомлялось, що тоді в Києві 1911 р. в Софійському соборі "відправлено панахиду по рабу Божому Тарасу", замовлену Українським клубом. Відправлені панахиди по Шевченку і в багатьох церквах інших міст. Тоді як в самому серці імперії, в Москві, відбулось величне свято на славу нашого національного пророка. Від українців виступили там М. Лисенко і Л. Яновська, артисти драматичної трупи Садовського грали Шевченкову драму "Назар Стодоля".

І все ж попри офіційну заборону подвійне число "Рідного краю" (1911, № 9–11) редакторка-видавець повністю присвятила 50-м роковинам смерті Т. Шевченка. Нагадаємо його зміст. Часопис відкривається малюнком художника О. Сластіона "Могила Шевченка під Каневом", за ним – Шевченків "Заповіт" і автопортрет Шевченка 1858 р., поезія Лесі Українки "На роковини Шевченка" ("Не він один її любив..."), зображення глиняної постаті Т. Шевченка роботи опішнянських гончарів, вірші Я. Мамонтова "У великий день", А. Гопкала "Шевченкові"; знімки "Хата в селі Моринцях, де вродився Т. Шевченко", "Куток у с. Кирилівці, де Т. Шевченко прожив дитячі літа", далі йде стаття Олени Пчілки "Т. Шевченко", малюнки Шевченка "У Києві", "Видубицький монастир під Києвом", конкурсні зразки для пам'ятника Шевченку скульпторів Ф. Балавенського і М. Гаврилка, стаття "Шевченкове малювання" Стороннього (про виставку Шевченкових мистецьких творів у Київському міському художньо-промисловому і науковому музеї), рубрика "Вшанування пам'яті Шевченка українцями у світі". Наступне березнєве число "Рідного краю" (№ 11–12) вийшло з портретом Т. Шевченка роботи М. Гаврилка, малюнками – О. Сластіона до поеми Шевченка "Катерина", видом околиці гори в Каневі, де поховано Т. Шевченка, "Старець на кладовищі" Т. Шевченка, віршем Олени Пчілки (підпис Олена Суботенкова)

"На 50-ті роковини смерті Т. Шевченка", статтею "Шевченківська виставка в Москві" (підпис Я), звістки про пошанування імені Т. Шевченка у Львові, Ташкенті.

Видання "Рідного краю" випустило "Пам'ятку про пошанування 50-х роковин смерті Т. Шевченка", листовні картки "Роковини Шевченка в Сибірі, в Наримському краї", "Святкування Шевченкових роковин в Сибірі". Бачимо тут груповий знімок "Українські діти, що були учасниками Шевченкового свята в Києві у 1910 році" (Рідний край, 1911, № 18). На фото маленькі постаті діток – серед них онуки Олени Пчілки Михайлик Кривинюк і Євгенія Косач, онуки Михайла Старицького Ярослав, Оріся, Вероніка, син Миколи Лисенка Тарасик.

У статті "Т. Шевченко" Олена Пчілка пише: "образ Кобзаревий стоїть такою величною постатею", що будить "не критичну думку, а святоблिवе пошанування". Наголошує на суспільно-політичному значенні творів Шевченка, визначає основні ознаки його творчості – народність "по самій крові своїй", "духом і тілом". вірність "своїй думці й пісні: як починав, так і кінчав, – не зрадив своєму глаголу" [8, 9]. Пророкує Шевченкові вічну славу, яка сяє на протязом півстоліття і "буде сяяти й далі ще ясніше та ширше, коли більше пізнавати його Україна" [там само].

У замітці "Пам'ятник Т. Шевченкові в Київі" Олена Пчілка шкодує, що журі не визначило на конкурсі достойного проекту пам'ятника Шевченку. На думку авторки, зразок пам'ятника Ф. Балавенського хоч він і отримав на конкурсі другу премію (першої не було) невдалий, бо не виражає "найвиразніші очерти духовної особи" поета. Натомість мав би стояти в Києві пам'ятник Шевченкові зразка М. Гаврилка (зайняв третє місце), бо там "постать Шевченкова далеко показніша й виразніша" [9, 19]. Замітка ілюструється проектами пам'ятників Шевченку скульпторів Ф. Балавенського і М. Гаврилка.

Свою статтю "Подоріж до Чигирин" (1912, № 3) Олена Пчілка (підпис Колодяжинська) починає рядками з Шевченкових поезій "Чигрине, Чигрине..." і "Гайдамаки", в яких висловлюється Шевченків сум за героїчним минулим цієї колишньої гетьманської столиці. "Сумнішого видовища", за Оленою Пчілкою, від побаченої нею Замкової гори не можна було уявити.

Найбільша праця Олени Пчілки про Т. Шевченка – "Український національний скарб" (1912, № 3–4, 6–7) – історико-літературне дослідження за визначенням самої авторки. Читала його в "Українському клубі" на Шевченковому святі 1912 р. і надрукувала того ж року в "Рідному краї". Тут авторка використала відомі на той час факти з молодих років життя Тараса Шевченка. Простежила творчий і життєвий шлях Шевченка від пори раннього дитинства до пори першого пробудження любові до України, його духовний зв'язок з попередниками і сучасниками, роль і вагу поета в Кирило-Мефодіївському братстві. На прикладі В. Белінського показала вороже ставлення російської критики до українських творів Шевченка. На її думку, "московське писання" Шевченка – то "жертва московській критиці".

Подвійне число № 16–17 "Рідного краю" 1912 р. було присвячене пам'яті Миколи Лисенка. Олена Пчілка подає про нього свої "спогади і думки", в яких високо ставить його "музичні ілюстрації" до творів Шевченка. Згадує один незабутній епізод, коли вона ще зовсім юна вихованка пансіону вперше побувала на Шевченківському вечорі в Міському театрі, поставлену студентами Університету св. Володимира. Там вона вперше почула Шевченкову поему "Чернець" у майстерному виконанні П. Житецького

Заборона заходів, присвячених 100-річчю від дня народження Т. Шевченка була "тяжкою образою національно-громадського почуття" [13, 1]. Однак всіх залякати не можна, "надто вже багато людей почулося на любові до України, приєдналось до тієї національної демократичної думки, що має своєю ознакою ім'я Шевченка" [13, 1].

Назвемо ще інші промовисті висловлювання Олени Пчілки про Т. Шевченка. Він "вже самим іменем своїм ворухить патріотичне почуття наше", і "силою свого таланту високо підняв українське слово і поставив його на сторожі найпершого права України" [16, 2]. Олена Пчілка закликає українців "зігрівати душу Шевченковим словом", яке наснажує і виховує. В Шевченковім імені "є щось могуче, таке, що має силу єднати до купи людей різних напрямків, різних відтінків: це ім'я будить людей навіть збайдужілих" [там само]. Слава його "буде сяяти й далі ще ясніше та ширше, коли більше пізнаватиме його Україна"

[8, 9], "чим ширшатиме освіта між нашим народом, тим більшою ставатиме невмируща слава Кобзарева" [3, 7], "Дай, Боже, щоб кожний діяч на нашій словесній ниві zostався таким близьким до душі народньої, як був Т. Шевченко" [10, 4].

Олена Пчілка публікує в "Рідному краї" розлогі відгуки на шевченкознавчі праці, зокрема знайомить читачів з книжкою Д. Яворницького "Матеріали до біографії Т. Г. Шевченка", виданою в Катеринославі 1909 р. (1910, № 20). До книжки ввійшли шевченкознавчі матеріали, що зберігалися в тодішньому катеринославському музею А. Поля, серед яких і автограф автобіографії Т. Шевченка, писаний у 1860 р. до редактора петербурзького журналу "Народное чтение". Рецензентка зауважує, що в друкованому тексті автобіографії більше граматичних помилок, ніж у рукописному. Попри це Д. Яворницький зробив велику послугу дослідникам Шевченкового життя й творчості, видавши таку цінну книжку. Щоб "поширити відомості про таке потрібне й гарне видання" як альбом "Малюнки Т. Шевченка. Петербург, року 1911", виданий українським товариством "Общество имени Т. Г. Шевченко для вспомоществования нуждающимся уроженцам Южной России, учащимся в высших учебных заведениях С.-Петербурга" з передмовою О. Сластіона, Олена Пчілка друкує в "Рідному краї" (1912, № 4) замітку про це видання, яке не втратить своєї "свіжості" ніколи.

У 1908 р. Олена Пчілка починає видавати дитячий журнал "Молода Україна" як додаток до "Рідного краю" – перше і єдине видання українською мовою для молодшого і старшого віку на всій Наддніпрянщині. Поява такого видання мала патріотичне значення у вихованні молодого покоління, бо давала по змозі "національний поживок" українським дітям. У цьому була "велика потреба і для сім'ї, і для школи, взагалі для виховання свідомих українців". Добираючи матеріал до часопису "Молода Україна", редактор-видавець прагнула донести маленьким читачам шанобливе ставлення до Т. Шевченка, радила попросити тата чи маму повезти на Тарасову гору.

На сторінках "Молодої України" в різні роки друкувалися Шевченкові поезії "Весняний вечір" ("Садок вишневий коло хати..."), "Як умру, то поховайте...", "На Великдень, на соло-

мі...", "Пророк", "Мені однаково...", "Сестрі", уривки з Шевченкових творів – "Ой діброво – темний гаю..", "Ішов кобзар до Києва..." (з поеми "Катерина"), "Давно те минуло..." (з поеми "Гайдамаки"). "Ой сину, мій сину..." (з поеми "Сова"), "Село! І серце одпочине..." (з поеми "Княжна"). Гортаємо друге число "Молодої України" за 1909 р.: під портретом Шевченка вірш "Мені тринадцятий минало", малюнок "Хата, де вродився Шевченко", коротенька редакційна стаття "Тарас Шевченко й діти". У третьому числі розповідь Тетяни Сулими про "Дитяче свято в пам'ять Т. Шевченка" 1909 р. в київському Українському клубі. Бачимо тут фото "Київські діти, що святкували Шевченкові роковини в 1909 р.". Видання "Рідного краю" випустило листовні картки із цим знімком. У "Молодій Україні" (1912, № 2) читаємо замітку "Дитяче Шевченкове свято у Києві". Подається автопортрет Шевченка зі свічкою. Третє число "Молодої України" за 1910 р. вийшло з малюнком О. Сластіона "Дитячі літа Шевченкові". Для маленьких читачів надіслали свої вірші-присвяти Ф. Новицький "Тарасове свято" (1908), "Кобзареві" І. Мартиненко-Кутковий (1914, № 3).

До 100-річчя від дня народження Т. Шевченка Олена Пчілка написала для дитячого театру одноактну п'єсу "Весняний ранок Тарасовий", яка вийшла друком у другому числі "Молодої України" за 1914 р. і ставилась на театральних сценах. "Шануйте, діти, славетного батька українського чим зможете", – писалося у редакційній передмові "Величні роковини".

Про багатство шевченківської тематики в "Молодій Україні" свідчить такий факт: дочка Олени Пчілки Ольга Косач-Кривинюк у листі до львівської дослідниці Лесі Українки Марії Деркач писала в 1942 р. з Києва, що хоче зложити з матеріалів материного журналу кілька окремих збірничків, серед яких мав би бути шевченківський.

Олена Пчілка неодноразово відвідувала Шевченкову могилу в Каневі. У червні 1891 р. разом з дочками Лесею і Ольгою проїздом до Євпаторії спинялася в Каневі. Бачили вони там у Тарасовій світлиці рушник, вишитий Лесею Українкою і Маргаритою Комаровою 1889 р. Поїздку Дніпром до Канева разом із членами "Українського клубу" на чолі з М. Лисенком 1909 р.

Олена Пчілка описала у статті "Подоріж на могилу Шевченка" (Рідний край, 1909, № 12, 14). "Хороше там, на тій горі Тарасовій горі! Боже, як хороше! Вже, мабуть, і справді, трудно було б найти кращого місця на цілій Україні. Який простір, який Дніпро широкий! Надзвичайно мальовнича околиця, куди не глянь!" [7, 12]. Під час відправи панахиди біля Шевченкової могили "се було таке величне видовище, що можна пам'ятати його цілий вік". У Книзі вражень є записи, зроблені рукою Олени Пчілки – 18 травня 1909: "Була на могилі батька нашого Тараса. Твоя щиро кохана тебе українка. К. О.", 5 квітня 1910 р.: "Була на могилі батька нашого Тараса. О. К." [15, 4]. Там вона бачилась з охоронцем Шевченкової могили Іваном Ядловським і Шевченковою нареченою Ликерою Полусмак, яка, за словами Олени Пчілки, "заднім числом усвідомила свою прихильність до поета". Опис першого музею Т. Шевченка залишила Олена Пчілка у поясненні до малюнку "Покуття в хаті на Тарасовій горі" ("Хата біля могили Т. Шевченка") (Рідний край, 1909, № 6).

Олена Пчілка збагатила поетичну шевченкіану. Її поезії-присвяти – "До Кобзаря" (1907), "На 50-ті роковини смерті Т. Шевченка" (1910–11), "На Шевченковій могилі" (1912), "Пам'ятник Шевченкові" (1912) сповнені пістету до Шевченка, що був для неї зразком вірності високим життєвим ідеалам.

"Кобзарю наш, почуй благання

І жить навчи нас, так як ти,

Щоб найсвятіші поривання

Аж до могили донести" [4, 14].

Хіба не від Шевченкового "Кобзаря" передались їй оті "найсвятіші поривання" любові до України та її мови! Хіба в моменти життєвих потрясінь не зверталася вона подумки до Шевченка? Письменниця висловлює жаль, що досі нема на могилі Поета достойного його імені пам'ятника. Одинокий хрест сприймає, як "образ страждання і мук":

"Се – помник на всю Україну,

Рамена свої простяга.

Немов би за рідну країну

Він Господа просить, блага" [1, 8].

"Якесь особливе почуття огортає душу" на тому священному місці:

"Я чую дух святої сили
Під тим проречистим хрестом,
І до величної могили
Я прихилиюся чолом" [12, 12].

"А як зійдеш по сходках на саму могилу, то обгортає тебе таке глибоке почуття, що й словом його не вимовиш!", – писала в поясненні до знімку "Могила Шевченка" [5, 4]).

Отже, зі сторінок часописів "Рідний край" і "Молода Україна" прозвучало справді "святоблिवе пошанування" до пам'яті Т. Шевченка, намагання донести до читача його ідеали, роль у духовному житті українців. В особі її редактора Олени Пчілки прозвучали заклики до всіх українців збиратися в шевченківські дні "щільніше, ближче", аби, "зігрівши душу Шевченковим святом", взятися "теплішої охоти до праці коло української справи", "бо тепер більш ніж коли, потрібне єднання сил українських" [16, 2]. Актуальність і гострота цих думок незаперечна й досі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Доля української мови в Думській комісії // Рідний край. – 1910. – № 39.
2. Прислів'я / О. Косачева // Переклади з Н. Гоголя. – К., 1881.
3. Пчілка Олена. 46-ті роковини смерті Шевченка / Олена Пчілка // Рідний край. – 1907. – № 9.
4. Пчілка Олена. До Кобзаря / Олена Пчілка // Рідний край. – 1907. – № 9.
5. Пчілка Олена. Хата на могилі Шевченка / Олена Пчілка // Рідний край. – 1908. – № 7.
6. Пчілка Олена. Пам'яті Шевченка / Олена Пчілка // Рідний край. – 1909. – № 5.
7. Пчілка Олена. Подоріж на могилу Шевченка / Олена Пчілка // Рідний край. – 1909. – № 12.
8. Пчілка Олена Т. Шевченко / Олена Пчілка // Рідний край. – 1911. – № 9.
9. Пчілка Олена (П.). Пам'ятник Шевченкові в Києві / Олена Пчілка // Рідний край. – 1911. – № 9.
10. Пчілка Олена. Т. Шевченко й українські поети з народу / Олена Пчілка // Рідний край. – 1910. – № 38.
11. Пчілка Олена. Пам'ятник Шевченкові // Рідний край. – 1912. – № 9.
12. Пчілка Олена. На Шевченковій могилі / Олена Пчілка // Рідний край. – 1912. – № 3. – С. 12.
13. Святкування Шевченкового дня // Рідний край. – 1914. – № 2.
14. [Редакційна стаття] // Рідний край. – 1905. – № 1.

15. Танана Раїса. Олена Пчілка і Тарасова світлиця / Р. Танана // Чернеча гора. – 2009. – № 1926.

16. Шевченкові дні // Рідний край. – 1908. – № 7.

REFERENCES

1. Dola ukrainiskoi movy v Dumskii komisii [The fate of the Ukrainian language in the Duma Commission]. (1910). *Ridnyi krai – Homeland*, 39 [in Ukrainian].
2. Pryslivlia [Proverb] (1881). O. Kosacheva. *Pereklady z N. Hoholia – O. Kosacheva. Translations from N. Gogol*. Kyiv [in Ukrainian].
3. Pchilka, Olena. (1907). 46-ti rokovyny smerti Shevchenka [46th Anniversary of the Death of Shevchenko]. *Ridnyi krai – Homeland*, 9 [in Ukrainian].
4. Pchilka, Olena. (1907). Do Kobzaria [Until Kobzar]. *Ridnyi krai – Homeland*, 9 [in Ukrainian].
5. Pchilka, Olena. (1908). Khata na mohyli Shevchenka [Cottage on the Grave of Shevchenko]. *Ridnyi krai – Homeland*, 7 [in Ukrainian].
6. Pchilka, Olena. (1909). Pamiati Shevchenka [In Memory of Shevchenko]. *Ridnyi krai – Homeland*, 5 [in Ukrainian].
7. Pchilka, Olena. (1909). Podorizh na mohylu Shevchenka [Journey to the Grave of Shevchenko]. *Ridnyi krai – Homeland*, 12 [in Ukrainian].
8. Pchilka, Olena (1911). T. Shevchenko [T. Shevchenko]. *Ridnyi krai – Homeland*, 9 [in Ukrainian].
9. Pchilka, Olena. (1911). Pamiatnyk Shevchenkovi v Kyievi [Shevchenko's Monument in Kiev]. *Ridnyi krai – Homeland*, 9 [in Ukrainian].
10. Pchilka, Olena. (1910). T. Shevchenko y ukrainski poety z naroda [T. Shevchenko and Ukrainian Poets From the People]. *Ridnyi krai – Homeland*, 38.
11. Pchilka, Olena. (1912). Pamiatnyk Shevchenkovi [Shevchenko's Monument]. *Ridnyi krai – Homeland*, 9 [in Ukrainian].
12. Pchilka, Olena. (1912). Na Shevchenkovii mohyli [On the Shevchenko's Grave]. *Ridnyi krai – Homeland*, 3 [in Ukrainian].
13. Sviatkuvannia Shevchenkovoho dnia [Celebration of Shevchenko's day]. (1914). *Ridnyi krai – Homeland*, 2 [in Ukrainian].
14. [Red.] (1925). *Ridnyi krai – Homeland*, 1 [in Ukrainian].
15. Tanana, Raisa. (2009). Olena Pchilka i Tarasova svitlytsia [Olena Pchilka and Tarasov's Palace]. *Chernecha hora – Chernecha mountain*, 1926 [in Ukrainian].
16. Shevchenkovi dni [Shevchenko's Days]. (1908) *Ridnyi krai – Homeland*, 7 [in Ukrainian].

Надійшла до редколегії 20.09.18

V. Hnatenko, Head of the Shevchenko Studies Laboratory
The Institute of Philology Taras Shevchenko National University of Kyiv

TARAS SHEVCHENKO ON THE PAGES OF JOURNALS "RIDNYI KRAI" AND "MOLODA UKRAINA"

The paper is dedicated to the Taras Shevchenko – "the glorious fighter for the truth and freedom" – who was given a rightful place on the pages of the journals "Ridnyi krai" (1905–1916) with the children's application "Moloda Ukraina"

(1908–1914), which were first published in Poltava, and then in Kyiv and Gadyach. The materials about T. Shevchenko on various genres and themes – poetries and poems by T. Shevchenko, known and unknown authors, literary and critical researches, the International competition for the project of the monument of Shevchenko in Kyiv, and the collection of funds for the construction of the memorial celebration of the Shevchenko anniversaries, etc were published here. Some February issues of the journals were completely dedicated to the memoriam of T. Shevchenko. The strong role in popularizing the name of Shevchenko, in celebrating his role in the history of the Ukrainian people and perpetuating the memory belongs to the editor, the publisher, and the writer Olena Pchilka. Shevchenkiana of Olena Pchilka is also investigated.

Key words: T. Shevchenko, Olena Pchilka, the journal, "Ridnyi kraj", "Moloda Ukraina", commemoration, anniversary.

УДК 811.161.2'42:821.161.2 – 1.09 Шевченко

В. Городецька, канд. філол. наук, доц.
Криворізький державний педагогічний університет
kafedra_movy@kdpu.edu.ua

КОНЦЕПТ "ПРОСТІР" ЯК СКЛАДОВА МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ Т. Г. ШЕВЧЕНКА (НА МАТЕРІАЛІ ПОЕМИ "ГАЙДАМАКИ")

Проаналізовано концепт "Простір" у поемі Т. Г. Шевченка "Гайдамаки". Доведено визначальний вплив історичних чинників на формування національного характеру, мислення народу, його світосприйняття. Світоглядні позиції поета нерозривно пов'язані з архетипами мислення українського народу, що сформувалися протягом тисячолітньої його історії та презентують національне усвідомлення необхідності боротьби етносу за збереження духовної, історичної, територіальної цілісності. Автор через власне бачення соціальних катаклізмів розкриває загальнонаціональну трагедію українців. Простір у національно-мовній картині світу асоціюється з безкрайністю української землі, свободою духу українського народу, незнищеною національною пам'яттю і представлений трьома складовими: народне уявлення про український простір; історичний простір козацької визвольної боротьби XVII ст.; історичний простір гайдамачини XVIII ст.

Ключові слова: антропологічна лінгвістика, лінгвокультурологія, концепт, національно-мовна картина світу.